

Zzzzzz

Er is een verschil tussen zien en gewaarworden. Op de matrassen in de echte sponde zitten opzichtige etiketten met daarop onder meer een reclamespreuk in drievoud: ‘Slaapcomfort van A tot Zzzzzz’, ‘Sommeil et confort de A à Zzzzzz’ en ‘Schlafkomfort von A bis Zzzzzz’. Nu pas, na vele jaren genieten van al dat comfort, vraag ik mij opeens af of het reclamegrapje in de Duitse versie wel klopt: hardop voorgelezen staat er ‘von A bis Zett Zett Zett Zett Zett’ of een dergelijke weinig rustgevende kreet. Ik onderwerp het etiket aan een nader taalkundig onderzoek en stel vast dat de Duitse tekst slecht vertaald is: ‘Ihre Matratze hat einen längeren Lebensdauer, wenn Sie die regelmässig umdrehen, auch vom Füss- nach Hauptende’. De matras komt uit België, waar Duits een van de landstalen is, maar dat garandeert geen kwalitatief hoogwaardige vertaalproducten.

Toch blijkt bij nader inzien de Duitse woordspeling *von A bis Zzzzzz* niet helemaal uit de lucht gegrepen. Weliswaar is niet duidelijk hoe dat klinken moet, maar ook in Duitstalige cartoons en

strips wordt de activiteit slapen gevisualiseerd met de herhaalde letter z. Dat dat voor Duitstaligen niet onmiddellijk inzichtelijk is, bewijst een vraag op de website <www.gutefrage.net>: ‘warum benutzt man zzzzzzzz als zeichen das man schläft?’ (Duitstaligen worstelen met *das/dass* zoals Nederlandstaligen met *d/t*). Een zekere Ignatius geeft daarop een antwoord: “‘zzzzz’ stammt aus Comic-Sprechblasen. Das ‘z’ wird wie ein stimmloses ‘s’ ausgesprochen (weil diese Comics meist von englisch-sprechenden US-Amerikanern erdacht wurden). Der dargestellte Laut soll dem Atemgeräusch eines Schlafenden ähneln, der im Schlaf zur Mundatmung neigt.’

Maar de Engelstalige herkomst verklaart ook niet alles. Is *zzz* een adequate onomatopoeie? Ignatius bedoelt trouwens niet een ‘stimmloses’ maar een ‘stimmhaftes “z”’. Hoe dan ook: wordt door mondademende Engelstaligen alveolaar gesnurkt? Dat zou een actieve articulatie met de tongpunt voor in de mond vereisen. De oorzaak van het snurken lijkt eerder in loshangende

spraak- en slikorganen in de velare achterbuurt te liggen.

In NRC van 24 januari 2012 stond een stukje onder de titel ‘Hoezo staat “z” voor slaap?’ Een van de antwoorden op die vraag: ‘Will Ross, onbezoldigd medewerker van het voormalige Stripdocumentatiecentrum Nederland, meldt dat de z’tjes niet altijd dominant waren in de slaapverbeelding van Nederlandse strips. “In de Donald Duck no. 9 uit 1952 valt Donald regelmatig in slaap en wordt er als onomatopoeie ‘Grrr Grrr’ aangegeven. En toen Hergé’s Kuifje in 1929 in slaap viel in de trein in het album Kuifje in het land van de Sovjets, klonk het ‘ron sssch ron sssch’.”’

Snurken is een intercultureel verschijnsel dat ook voorkomt bij sprekers van talen die geen schrapende keelklanken kennen, zoals het Engels. In het fonologische systeem van die taal is het niet makkelijk een klank te vinden die de velare snurkgeluiden min of meer adequaat weergeeft. Vandaar waarschijnlijk de greep naar de /z/-klank.

Illustratie: sayuri_k

Duitstaligen staan eenzaam met de klankwaarde die ze aan de letter z geven. Het Nederlands hoort bij de talen die er net als het IPA (International Phonetic Alphabet) een /z/ in zien. Denen, Noren en Zweden missen de stemhebbende sisklank in hun taalsystemen en zijn te herkennen aan hun /s/, bijvoorbeeld in *zero tolerance*, dat uit Scandinavische monden meestal als *sero tolerance* klinkt. Italianen zeggen /dz/, bijvoorbeeld in *pizza calzone*. Maar /ts/? Nederlandstaligen moeten in Duitstalige contacten erg wennen, niet alleen aan *Tswolle*, *Tsaist*, *Tsoetfen*

en *Tseutermeer*, maar ook aan *Matsda*, *Zoetsoeki* en *Tsalando*. Hoe zijn de Duitstaligen daar toch op gekomen?

Dat is al erg lang geleden. In de zevende en achtste eeuw vond de tweede of Hoogduitse klankverschuiving plaats. Die trof onder meer de klanken /p/, /k/ en /t/. /p/ werd /f/ (*schlafen*) of /pf/ (*Pflug*), /k/ werd /x/ (*machen*), /t/ werd /s/ (*das, was, essen*) of /ts/ (*Zeit, Zahl*). Voor de nieuwe /s/ en /ts/ moesten nieuwe schrijfwijzen komen. De letter s was al in gebruik voor de uit het Germaans afkomstige /s/, die toen nog een tikeltje anders klonk, namelijk alveopalataal, ongeveer als de Chinese x in Xi

Jinping (in het IPA /ʃ/). Dus week men uit naar de z. In het Middelhoogduits schreef men *daz, was, ezzen*. Toen de oude /ʃ/ samengevallen was met de /s/ werd de schrijfwijze *das, was, essen*. Maar in bepaalde posities had de z de klankwaarde /ts/ gekregen en dat bleef zo, bijvoorbeeld in *zahn, (er)zählen, zwei, Herz, schwarz*.

Dat krijg je van dat klankverschuiven: spellingverwarring. De enige oplossing is dat iedereen het IPA gaat schrijven. Je moet wel 107 letters en 52 diakritische tekens leren, maar dan kun je ook precies schrijven wat iemand snurkt. EK ■